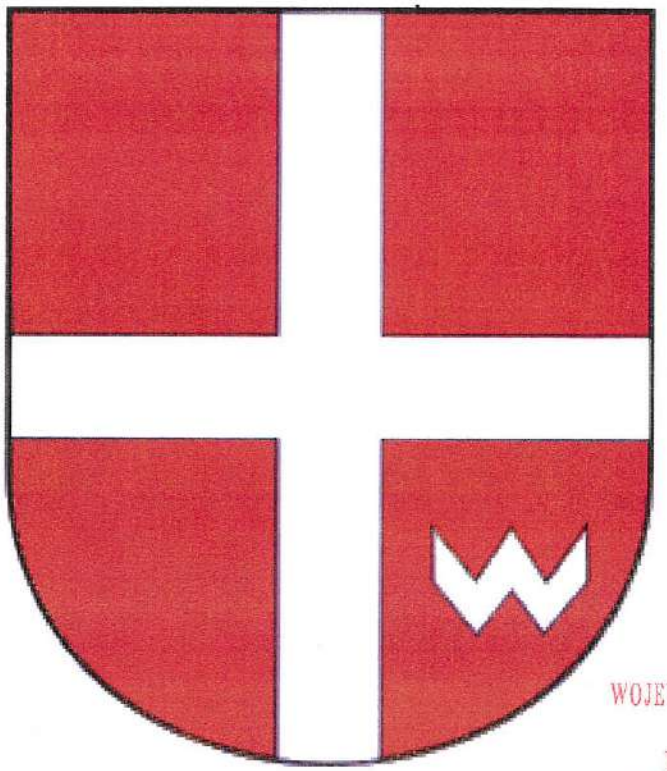
PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY LIPSKO NA LATA 2024-2027

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
W WARSZAWIE
Delegatura w Radomiu
26-600 Radom, ul. Żeromskiego 53
tel. 48 363-92-14; tel. 48 363-85-14
Zaopiniowano pozytywnie
DR.5120.12.2023

Miasto i Gmina Lipsko, 2023 r.

Spis treści

1. Wstęp 4

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami 4

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce 5

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 13

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 13

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i regionu 15

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 18

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych miasta i gminy Lipsko) 18

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta i gminy 20

5.2.1. Charakterystyka miasta i gminy Lipsko 20

5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy 22

5.2.3. Krajobraz kulturowy 24

5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego 26

5.2.4. Zestawienie obiektów z terenu gminy Lipsko wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków 31

5.2.5. Zabytki ruchome 35

5.2.6. Zabytki archeologiczne 36

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne 39

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń 42

7. Założenia programowe 44

7.1. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki Nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027 45

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami 47

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami 48

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami 48

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków 58

Spis tabel 60

Spis fotografii 60

1. Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023 poz. 951 z późn. zm.) gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Burmistrz sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miejskiej. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Przedmiotowy dokument stanowi aktualizację Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta i gminy Lipsko na lata 2020-2023.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.)

Ustawa jest kluczowym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków. Definiuje ona m.in. pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, określa: formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków, obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach, etc. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska".

Art. 5, który określa w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury".

Art. 6 klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej".

Art. 7, który określa formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Do rejestru można wpisać także otoczenie, nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny.

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na ww. listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Park kulturowy

Park Kulturowy jest tworzony w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 17, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 20, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy".

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych".

Nowelizacja ustawy z dnia 22 czerwca 2017 roku wprowadziła zapis, mający na celu ochronę obiektów zabytkowych, co do których zostało wszczęte postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych, ale decyzja nie jest jeszcze ostateczna: *„od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku"*. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie. (Art. 10 a).

W ramach nowelizacji ustawy Art. 81. 1. mówi, iż w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2023 poz. 40)

Zapis w ustawie informuje, że zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków jak i opieką nad zabytkami (art. 7 ust.1, pkt 9).

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2022 poz. 503)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2023 poz. 682 z późn. zm.)

Przepisy tej ustawy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2, ust 2 pkt 3). W art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.
W przypadku pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na

obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych (art. 9, ust. 3, pkt 4). Roboty budowlane wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę. Na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymagają dokonania zgłoszenia – do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 27 ust. 7).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2022 poz. 2556)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2022 poz. 916 z późn. zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochrona konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2023 poz. 344 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2020 poz. 194)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2023 poz. 571 z późn. zm.)

Ustawa informuje, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385 z późn. zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164).

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Akty wykonawcze:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2019 poz. 1811),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2019 poz. 1470).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024 – 2027, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.)

Główny cel główny Programu 2019–2022 brzmi:

„Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami"

Cel Programu będzie realizowany przez następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Upowszechnienie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.)

Znaczenie dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest istotne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja kładzie nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

Dokument formułuje również zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. Uwzględnia także problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Diagnoza w zakresie objętym programowaniem strategicznym opiera się na trzech obszarach:

- obszar 1: współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 kultura wskazano m.in. na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych (tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze krajowym nie wykazuje objawów zniszczenia). Jednocześnie wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego, które zarówno w Polsce, jak i na świecie, odgrywają również coraz ważniejszą rolę w kształtowaniu świadomości historycznej i tożsamości narodowej.

Jako cel główny SRKS wskazała wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Cel główny SRKS realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne:
  - Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
  - Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich:
  - Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
  - Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury,
  - Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
  - Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
  - Wzmacnianie promocji kultury polskiej za granicą.
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

- Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
- Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,
- Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i regionu

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim i regionalnym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030+ (Uchwała nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r.)

Kwestia opieki nad zabytkami jest traktowana w Strategii w szerszym kontekście wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego oraz poprawy jakości życia. Dbałość o zabytki ma wpłynąć na zwiększenie zainteresowania turystów. W Strategii wyznaczono obszary działań. Jeden z nich to KULTURA I DZIEDZICTWO, a jego cel rozwoju określono następująco: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia.
W dokumencie wskazano kierunki działań oraz działania spójne z przedmiotowym opracowaniem.

Kierunek działań: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu
Działania:

- Poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych).
- Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych.
- Ochrona spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej).
- Rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej).

Kierunek działań: Upowszechnianie kultury i twórczości
Działania:

- Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacja zasobów.
- Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej region.
- Wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej.

Kierunek działań: Kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej
Działania:

- Wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury.
- Promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultur.

Kierunek działań: Wspieranie rozwoju sektora kreatywnego
Działania:

- Wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym.

Kierunek działań: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej

Działania:

- Wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultur.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022– 2025 (Uchwały nr 1721/267/21 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 26 października 2021 r.)

W Programie opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025 przyjęto, że w okresie 2022–2025 będzie kontynuowana misja z lat 2018–2021, która brzmi: Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.

Wizja strategiczna Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025:

„Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 –2025 w województwie zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbano o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów."

W Programie wskazano trzy obszary strategiczne – trzy „obszary koncentracji działań" odpowiadające zidentyfikowanym kluczowym problemom:

- Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy – odpowiada na kluczowy problem zdefiniowany jako niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa. W ramach tego obszaru wyznaczono dwa cele:
  - Cel strategiczny A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.
  - Cel strategiczny A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
- Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków - odpowiada na kluczowy problem zdefiniowany jako potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami. W ramach tego obszaru wyznaczono następujące cele:
  - Cel strategiczny B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.
  - Cel strategiczny B.2. Dbałość o zabytki własne województwa.
- Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania - odpowiada na kluczowy problem zdefiniowany jako potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami. W każdym z trzech obszarów strategicznych wyznaczono cele strategiczne, które będą realizowane poprzez przedsięwzięcia strategiczne. W ramach tego obszaru wyznaczono następujące cele strategiczne:
  - Cel strategiczny C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa.
  - Cel strategiczny C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan stanowi element systemu planowania przestrzennego i pełni w nim funkcję koordynacyjną między planowaniem krajowym a planowaniem lokalnym. Plan nie jest aktem prawa miejscowego – jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącego organy i jednostki organizacyjne samorządu województwa.

W Planie dla ochrony zabytków określono następujące działania:

1. Realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;

2. Zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:

- przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;
- wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
- ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
- odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- tworzenie muzeów.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego w Planie postuluje się następujące działania:

- opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
- opracowanie kryteriów oceny wartości i wyboru dóbr kultury współczesnej;
- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii o:

Zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez:

- ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych;
- kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca,
- eksponowanie w strukturze przestrzennej ośrodków miejskich i wiejskich najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu (zwłaszcza obszaru Historycznego Centrum Warszawy wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO oraz obszarów uznanych za pomnik historii),

- kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych.
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu.

Program opieki nad zabytkami dla powiatu lipskiego na lata 2021-2024

Główne, długoterminowe cele polityki powiatu lipskiego związane z ochroną zabytków to:

- rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewnienia ich opieki;
- uwzględnianie uwarunkowań prawnych opieki nad zabytkami.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych miasta i gminy Lipsko)

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko lata 2024-2027, jest zbieżny z dokumentami gminy o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej:

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Lipsko na lata 2021-2027

Strategia rozwoju jest planem osiągnięcia długofalowych zamierzeń, implikując przejście ze stanu istniejącego do pożądanego, wyrażonego w wizji rozwoju. Strategia rozwoju stanowi najważniejszy dokument przygotowywany przez samorząd gminny, który określa priorytety i cele rozwoju społeczno-gospodarczego danej jednostki.

Wizja miasta i gminy Lipsko w perspektywie do 2027 roku wyznaczona w Strategii brzmi następująco:

W ROKU 2027 MIASTO I GMINA LIPSKO ATRAKCYJNA DLA MIESZKAŃCÓW, OTWARTA DLA INWESTORÓW, CHARAKTERYZUJĄCA SIĘ DOBRĄ INFRASTRUKTURĄ TECHNICZNĄ,

Z ROZWINIĘTĄ BAZĄ SPORTOWO-REKREACYJNĄ, DBAJĄCA O ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE.

Misja miasta i gminy Lipsko na najbliższe lata brzmi następująco:

TWORZENIE DOGODNYCH WARUNKÓW DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO POPRZEZ ZAPEWNIENIE DOSTĘPU DO BEZPIECZNEJ I WYSOKIEJ JAKOŚCI INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ Z ZACHOWANIEM ISTNIEJĄCYCH WALORÓW PRZYRODNICZYCH.

Poniżej przedstawiono cele i kierunki działań spójne z przedmiotowym opracowaniem:

Cel strategiczny: 1. Wzrost jakości życia mieszkańców:

Cel operacyjny 1.1 Podnoszenie standardów funkcjonowania infrastruktury społecznej, edukacyjnej oraz infrastruktury służącej ochronie zdrowia

Kierunek działań:

- Budowa oraz przebudowa obiektów sportowo-rekreacyjnych.
- Budowa infrastruktury wypoczynkowej.
- Rozwój funkcjonowania obiektów kulturalnych.

Cel operacyjny 1.2 Aktywizacja społeczna oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu

Kierunek działań:

- Poprawa warunków funkcjonowania osób starszych i niepełnosprawnych w społeczności lokalnej poprzez rozwój usług społecznych i wzbogacenie oferty w zakresie organizacji czasu wolnego.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp)

Na terenie miasta i gminy Lipsko obowiązują następujące mpzp przyjęte stosownymi uchwałami:

- Uchwała nr VII/44/2003 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 26 marca 2003 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla realizacji zbiornika wodnego „Katarzynów"
- Uchwała nr X/62/2011 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 4 lipca 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów o funkcji mieszkalno-usługowej, zlokalizowanych w rejonie ulicy Zwoleńskiej w mieście Lipsko,
- Uchwała nr IV/35/2018 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 28 grudnia 2018 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zespołu zabudowy Solecka III – teren „A" w mieście Lipsko,
- Uchwała nr IV/36/2018 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 28 grudnia 2018 r. w sprawie uchwalenia zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zespołu zabudowy Solecka III – teren „B" w mieście Lipsko
- Uchwała nr IV/37/2018 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 28 grudnia 2018 r. w sprawie uchwalenia zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów o funkcji mieszkalnictwa jednorodzinnego, zlokalizowanych w rejonie ulic: Gospodarczej i Obrońców

Chotczy w mieście Lipsko oraz drogi powiatowej relacji Lipsko-Jelonek w mieście i gminie Lipsko.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Aktualne Studium zostało przyjęte Uchwałą Nr XLVII/262/2022 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 24.01.2022 r. W Studium określono sposób ochrony zabytków z terenu gminy.

Zgodnie z zapisami Stadium w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego należy ustalać ochronę zabytków architektury i budownictwa poprzez zapisy dotyczące m.in.:

1) określenia chronionych wartości zabudowy istniejącej (historyczna linia zabudowy, forma i gabaryt obiektów, forma dachów, opracowanie elewacji, kolorystyka, materiały, itp.) i ustalenie zakazu ich zmiany lub nakazu przywrócenia,

2) zasad zagospodarowania posesji - działki budowlanej (lokalizacja elementów zabudowy nie może pogorszyć stanu zachowania zabytku ani naruszać jego wartości),

3) określenia dopuszczalnych zmian i warunków ich realizacji,

4) określenia gabarytów oraz parametrów estetycznych, technicznych i użytkowych dla zabudowy nowej (przebieg linii zabudowy, forma i gabaryt obiektów, forma dachów, opracowanie elewacji, kolorystyka, materiały, itp.),

5) utrzymania, przywrócenia lub zmiany podziału parcelacyjnego (podstawowego elementu organizacji i fizjonomii przestrzeni),

6) określenia innych elementów kontekstu krajobrazowego (w tym zieleni urządzonej, nawierzchni i towarzyszącej obiektowi małej architektury) dla utrzymania lub przywrócenia wartości chronionych.

Rozbiórkę budynków zabytkowych można dopuścić po wyłączeniu z ewidencji zabytków, jedynie w sytuacjach uzasadnionych ich stanem zachowania i przy braku możliwości technicznych dla ich remontu –Wojewódzki Konserwator Zabytków może nałożyć obowiązek wykonania dokumentacji inwentaryzacyjnej obiektu likwidowanego.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta i gminy

5.2.1. Charakterystyka miasta i gminy Lipsko

Miasto i Gmina Lipsko położone jest w południowo – wschodnim krańcu województwa mazowieckiego w dolinie rzeki Krępianki.

Powierzchnia Miasta i Gminy Lipsko wynosi 135,2 km^2 w tym: miasto 15,7 km^2, gmina 119,5 km^2 i graniczy z gminami: Sienno, Ciepielów, Chotcza, Solec n/Wisłą i Tarłów (województwo świętokrzyskie).

Zasoby przyrodnicze

Pod względem fizyczno-geograficznym (wg Kondrackiego) obszar miasta i gminy Lipsko leży w obrębie mezoregionu Równina Radomska, która wchodzi w skład makroregionu Wzniesienia Południowomazowieckie, będące częścią podprowincji Niziny Środkowopolskie. Większa część gminy

to zdenudowana płaska wysoczyzna położona na wysokości od 145 mn.p.m. do 200 m n.p.m. lokalnie nadbudowana wydmami. Wysoczyznę przecina dolina rzeki Krępianki, która ma płaskie i wąskie dno i tworzy krawędź o wysokości 10-20 m. Wg klasyfikacji R. Gumińskiego gmina Lipsko należy do radomskiej dzielnicy klimatycznej.

Obszar gminy zalicza się do nadwiślańskiego regionu termicznego, który zaliczany jest do najcieplejszych w kraju.

W gminie występują dobre warunki wodne, korzystne do produkcji rolniczej. Teren miasta i gminy Lipsko jest obszarem zasobnym w wodę podziemną. Na terenie całej gminy poziom wodonośny występujący w utworach kredowych, stanowi Główny Zbiornik Wód Podziemnych GZWP 405 – Niecka Radomska (Cr3).

Główną rzeką gminy jest Krępianka (ok. 9 km na terenie gminy), lewobrzeżny dopływ Wisły, przepływająca przez centralną część gminy z zachodu na wschód. Północno-wschodnia część gminy odwadniana jest przez rzekę Strużankę, prawobrzeżny dopływ Iłżanki. Pozostałe rzeki to niewielkie, bezimienne cieki wodne będące dopływami rzek głównych oraz nieliczne rowy melioracyjne.

Teren gminy charakteryzuje się występowaniem gleb o wysokiej przydatności do produkcji rolniczej. Wskaźnik bonitacji gleb wynosi tu 0,96. Najliczniej reprezentowane są gleby klas IV, które zajmują 46%, natomiast mniej licznie występują gleby III klasy bonitacyjnej – 22%. Od kilkunastu lat wzrasta w rejonie powierzchnia upraw owoców i warzyw – jest to region upraw wiśni.

Złoża surowców mineralnych na obszarze gminy Lipsko związane są z utworami kredowymi i czwartorzędowymi. Najbardziej powszechne są: opoki i gezy, piaski, surowce ilaste oraz torfy.

Lasy na terenie gminy występują głównie wąskim pasem wzdłuż granicy wschodniej oraz niewielkimi kompleksami w rejonie północno-wschodnim i północno-zachodnim. Wzdłuż wschodniej granicy gminy ciągnie się zwarty kompleks leśny przechodzący na tereny gminy Solec nad Wisłą objęty strefą krajobrazu chronionego.

Do form ochrony przyrody na terenie miasta i gminy Lipsko zalicza się:

- Pomniki przyrody,

Na terenie gminy zlokalizowane są 3 pomniki przyrody:

- Daniszów (4 sztuki – wiąz oraz 3 lipy),

- Leszczyny (sosna pospolita),

- Walentynów (jałowiec pospolity)

- Użytki ekologiczne.

Na terenie gminy zlokalizowany jest 1 użytek ekologiczny nr 114,zagłębienie terenu wypełnione wodą o powierzchni 0,20 ha.

Ponadto obszar miasta i gminy Lipsko graniczy od wschodu bezpośrednio z Obszarem Chronionego Krajobrazu Solec nad Wisłą. Obszar ten został wyznaczony Uchwałą Nr XV/69/83 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Radomiu z dnia 28 czerwca 1983 r. zmieniająca uchwałę Nr VI/27/77 w sprawie planu

przestrzennego zagospodarowania województwa radomskiego do 1990 r. oraz planu społeczno-gospodarczego rozwoju województwa w latach 1976-1980 i kierunków rozwoju do roku 1985 (Dz. Urz. z 1983 r. Nr 9, poz.51).

5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy

Ziemia Lipska od samego początku wchodzi w skład państwa polskiego i wraz z całą ziemią sandomierską należała do dzielnicy senioralnej. W okresie panowania Kazimierza Wielkiego (początek wieku XIV) zaczęły się w regionie rozwijać miejscowości, głównie te nadwiślane. Pierwsze dokumenty potwierdzające istnienie Lipska datowane są na wiek XVI. W dniu 08.04.1589 roku założycielka osady - Katarzyna Wolska - wyjednała u Króla Zygmunta III Wazy przywilej organizacji na miejscu byłej wsi Lipa jarmarku w dniu święta apostołów Piotra i Pawła (29 czerwca). Wraz z początkiem XVII Lipsko przeszło w ręce silnego rodu Oleśnickich, właścicieli pobliskiego Daniszowa. Zarządzający wówczas osadą, Mikołaj Oleśnicki herbu Dębno wraz z żoną Zofią z Lubomirskich, wznieśli w 1614r. kościół murowany w miejsce dawnego drewnianego.

Jedna z najstarszych trwałych miejscowości w gminie jest Krępa Kościelna – przez Jana Długosza (1408 r.) nazywana Krampą. Według legendy z Krępy pochodziła słynna sandomierska dziewica Halina Krępianka, która ocaliła miasto przed najazdem tatarskim sama ginąc. W Krępie urodził się także w 1876 r. regionalista ks. Jan Wiśniewski.

Prawa miejskie nadane przez króla Zygmunta III Wazę Lipsko uzyskało po raz pierwszy w roku 1613. Po tym fakcie Lipsko było własnością kolejno rodów: Denhoffów, Sanguszków, Kickich, Kochanowskich, Dzianotów, Wiercińskiech, Wielgłowskich i Zboińskich. Pod koniec XVIII wieku król Stanisław August Poniatowski nadał miastu ostatnie przywileje, według których Lipsko otrzymało możliwość organizowania 10 specjalnych jarmarków w roku.

Z roku 1662 pochodzi pierwsza wzmianka o ludności żydowskiej na terenie miasta, którzy z czasem stanowiła połowę jego mieszkańców.

Po III rozbiorze Polski cały obszar lipski znalazł się na terenie Austro-Węgier, w prowincji Galicja, a w okresie po 1809 roku -- po okresie wojen napoleońskich – wszedł w skład Księstwa Warszawskiego (pod rządami Rosji Carskiej).

Początek XIX wieku to lata zarządzania miastem przez dziedzica Wiercińskiego ze Śmiłowa i przez Aleksandra i Eustachego Wielogłowskich. Według spisu z roku 1820 miasto liczyło wówczas 1017 mieszkańców i posiadało 26 domów murowanych i 169 drewnianych.

We wrześniu 1831 roku w okolicy Lipska walkę z oddziałami rosyjskimi stoczył generał Samuel Różycki. Korpus polski liczył 5 tys. żołnierzy i 6 dział. Po nierównej bitwie Polacy musieli się wycofać.

W czasie powstania listopadowego epidemia cholery wyludniła miasto, a w roku 1857 pożar zniszczył jego znaczną część. W miejscowości Jawor Solecki zginął w 1863 roku legendarny przywódca powstania styczniowego – Dionizy Czachowski. W marcu 1864 roku do Daniszowa przybył generał Józef Hauke-Bosak i wraz z odziałem powstańczym mjr Andrzeja Denisewicza stoczył zwycięską walkę z Rosjanami.

W roku 1868 Lipsko utraciło prawa miejskie na okres 90 lat. W tym czasie Lipsko było osadą, gdzie funkcjonowała działalność rzemieślnicza, handlowa i rolnictwo. Handel i rzemiosło prowadzone było głownie przez Żydów.

W okresie od sierpnia 1914 do lipca 1915 roku rejon Lipska był terenem walk rosyjskich, austriackich i niemieckich. W tym czasie miejscowość została całkowicie zniszczona.

W okresie okupacji hitlerowskiej Lipsko było bardzo aktywnym ośrodkiem konspiracji. Pierwsze oddziały niemieckie pojawiły się 7 września 1939 roku, a następnego dnia niemiecka kolumna pancerna odcięła od mostów na Wiśle oddział gen. Skwarczyńskiego. Tego samego dnia w lesie koło Dąbrowy, pomiędzy Ciepielowem a Lipskiem, doszło do pierwszego starcia oddziałów polskich z niemieckimi. W pierwszych dniach września 1939 r. Niemcy stworzyli szpital polowy w dworze w Daniszowie. Ponadto 8 września Niemcy spalili w Lipsku zabytkową, barokową synagogę z 60 Żydami oraz rozstrzelano 300 polskich żołnierzy wziętych do niewoli. Polski ruch oporu po Kampanii Wrześniowej w rejonie lipskim reprezentowały głównie organizacja „Bataliony Chłopskie", w 1940 roku powstał sztab podobwodu IV Powiśle (później Zorza). Jednym z najbardziej czynnych oddziałów było zgrupowanie „Ośka", należące do Batalionów Chłopskich. W roku 1940 powstało, a w październiku 1942 r. zostało zlikwidowane lipskie getto i ludność żydowska została przewieziona do obozu zagłady w Treblince. W styczniu roku 1944 miasto zostało opanowane przez oddział Armii Krajowej Antoniego Hedy „Szarego", a w maju przez oddziały Batalionów Chłopskich Władysława Gołąbka „Boryny". W dniu 16 stycznia 1945 roku oddziały niemieckie opuściły miasto. W wyniku okupacji hitlerowskiej i działań wojennych straciło życie około 50% mieszkańców Lipska, zaś z 1699 osób ludności żydowskiej nie pozostała ani jedna (kilkudziesięciu osobom udało się wyemigrować). Szacuje się, że po zakończeniu wojny w Lipsku mieszkało około 1300 osób.

W lipcu 1946 doszło do krótkotrwałego zajęcia miasta przez oddziały antykomunistyczne Wolność i Niezawisłość (w walkach zginęło 4 partyzantów i 4 milicjantów). W tym czasie miasto się wyludniało, były kłopoty lokalowe, nie było dróg, instytucji itp.

Po wojnie ziemia Lipska znalazła się w województwie kieleckim aż do roku 1975 kiedy weszła w skład województw radomskiego, ale położona z dala od stolicy województwa była pozbawiona wpływów gospodarczych.

Pierwsze oznaki rozwoju miasta nastąpiły dopiero w okresie planu sześcioletniego (1950-55). W tych warunkach dochodzi 1.01.1956r. do utworzenia w Lipsku siedziby powiatu, mimo że Lipsko nie jest miastem – prawa miejskie otrzymuje dopiero w 1958 roku. W latach sześćdziesiątych XX w. oddano do użytku wiele budynków użyteczności publicznej, powstają zakłady związane z rolnictwem (Zakład Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego „Hortex", Zakład Mleczarski) i inne (Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolniczego, Zakład Zespołów Samochodowych, Spółdzielnia Usług Wielobranżowych), budownictwo wielorodzinne.

Przemiany ustrojowe po 1989 r. Lipsko i okolice przeszły tak jak większość miast regionu. Lipsko i gminy powiatu lipskiego zostały włączone do województwa mazowieckiego.

Sławne osoby związane z gminą Lipsko

Antoni Gustaw Bem (ur. 4 czerwca w Lipsku, zm. 15 kwietnia 1902 r. w Warszawie), historyk literatury i krytyk. Urodził się w inteligenckiej rodzinie Karola i Joanny z Krężelewskich. Naukę rozpoczął w Collegium Gostomianumw Sandomierzu, Gimnazjum w Radomiu i kontynuował na wydziale filologiczno-historycznym Szkoły Głównej w Warszawie. Po studiach zajmował się pracą pedagogiczną, był nauczycielem prywatnym w Kielcach (do jego uczniów należał m.in. Stefan Żeromski) i w Warszawie.

W 1888 przeniósł się na stałe do Warszawy, gdzie ze Stanisławem Krzemińskim i Aleksandrem Świętochowskim współtworzył tajny zespół publicystyczny „Towarzystwo Literackie", jednocześnie publikował w: „Niwie", „Gazecie Kieleckiej", „Przeglądzie Krytycznym", „Tygodniku Lwowskim", „Przeglądzie Tygodniowym", „Nowinach" i In., dokonywał przekładów, pisał podręczniki o gramatyce języka polskiego.

Ks. Jan Wiśniewski (1876 w Krępie Kościelnej -1943) ksiądz prałat, regionalista. Ukończył gimnazjum w Radomiu, po czym wstąpił do Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1899 r.. Pracował w parafiach w Ćmielowie, Radomiu, a od 1913 roku objął parafię pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Borkowicach pow. Końskie, gdzie pozostał do końca życia. Ks. Wiśniewski prowadził rozległą działalność narodową, społeczną i kulturalną. Badał, chronił i restaurował zabytki kościelne. Kolekcjonował także obrazy, ryciny, meble, rzeźby, zegary, zbroje, wykopaliska, archiwalia i książki. W latach 1907-1936 opracował 13 tomowe dzieło monografii dekanatów, parafii i miejscowości położonych w obrębie dzisiejszych diecezji kieleckiej, radomskiej, sandomierskiej i archidiecezji częstochowskiej. W swoich opracowaniach przedstawiał dzieje parafii od ich powstania po XX w. Prace zawierają bogatą dokumentację historyczną, ryciny, zdjęcia, mapy oraz obszerne, unikalne teksty źródłowe, mają bezcenną wartość naukową. Część swoich zbiorów muzealnych ks. Wiśniewski przekazał Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Radomiu i Bibliotece Seminarium Duchownego i Muzeum Diecezjalnemu w Sandomierzu. Był wielokrotnie odznaczony, m.in. Srebrnym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury (1936) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1938).

Dionizy Feliks Czachowski (ur. 6 kwietnia 1810 w Niedabylu, zm. 6 listopada 1863 pod Jaworem Soleckim), pułkownik, był uczestnikiem powstania listopadowego, naczelnikiem wojennym województwa sandomierskiego w powstaniu styczniowym. Mimo braku wyszkolenia wojskowego został przejściowo szefem sztabu pod Langiewiczem. Brał udział w bitwach pod: Małogoszczem (24 lutego), Pieskową Skałą (4 marca), Chrobrzem (17 marca), Grochowiskami (18 marca), Stefankowem (22 kwietnia), Borią, Jeziorkiem i Klewcowem (4-5 maja), pod Radzanowem (26 maja), Białobrzegami (29 maja), Bukownem (8 czerwca), Rusinowem (9 czerwca), Bobrzą (10 czerwca), Ryhnicą (20 października). 5 listopada przeszedł Wisłę pod Solcem, kierując się na Lipsko. 6 listopada 1863 we wsi Krępa oddział Czachowskiego został zaskoczony przez Rosjan, usiłując się wydobyć z oblężenia wódz poległ.

Pochowany został na cmentarzu wiejskim w Bukównie, a następnie w mauzoleum przed kościołem ojców Bernardynów w Radomiu.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

W krajobrazie kulturowym, co jest typowym zjawiskiem dla gmin miejsko - wiejskich przeważają zabytki o charakterze sakralnym (kościoły, kaplice, kapliczki, krzyże przydrożne oraz cmentarze).

Krajobraz kulturowy uzupełnia zabudowa drewniana z I poł. XX w.

Zabudowa mieszkalna

Na terenie gminy Lipsko do cennych obiektów należą nieliczne domy architektury drewnianej.

Drewniana, oryginalna i nie przekształcona zabudowa wiejska przetrwała w szczątkowej formie. Zachowały się pojedyncze budynki. Charakteryzują się przede wszystkim prostokątnymi planami, dachami dwuspadowymi. Pojedyncze domy drewniane można odnaleźć niemal w każdym sołectwie gminy. Stan obiektów drewnianych w większości określić można jako dostateczny.

Ze względu na stopniowy zanik architektury drewnianej zarówno w regionie jak i w kraju budynki regionalnej architektury drewnianej wymagają szczególnej opieki.

Fotografia 1. Przykład budownictwa drewnianego w gminie Lipsko – sołectwo Zofiówka.

Architektura sakralna

W gminie Lipsko najważniejszymi ośrodkami kulturowymi są Lipsko i Krępa Kościelna. Najcenniejszymi zabytkami są te wpisane do rejestru zabytków: kościół parafialny pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła w Krępie Kościelnej oraz kościół parafialny p.w. św. Trójcy w Lipsku. Stan techniczny kościołów z terenu gminy określa się jako dobry.

Kapliczki, figury, krzyże przydrożne

Szczególną rolę w krajobrazie pełnią kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Jedne odznaczają się ludową oryginalnością, inne wysoką jakością wykonania jako dzieła rzemiosła artystycznego. Są też lokalnymi świadkami historii oraz ciągłości narodowej i katolickiej tradycji. Występują obiekty wotywne lub upamiętniające ważne wydarzenia. Ze względu na formę przeważają krzyże na cokole, pełniące tez funkcje kapliczek. Występują kapliczki kubaturowe (w Długowoli Pierwszej oraz w Krępie Górnej).

Krzyże i kapliczki z terenu gminy Lipsko charakteryzują się dobry stanem technicznym. Są na bieżąco oczyszczane i pielęgnowane.

Fotografia 2. Kapliczka kubaturowa w Długowoli Pierwszej oraz krzyż przydrożny w Wiśniówku.

Elementy kultury żydowskiej

Historia gminy Lipsko związana jest z kulturą żydowską. Podczas spisu ludności w 1921 r. odnotowano w Lipsku 2472 osoby, w tym 1376 Żydów, co stanowiło 55,7% wszystkich mieszkańców. Oprócz synagogi w Lipsku istniało sześć domów modlitw, gmina dysponowała też łaźnią, chederem i cmentarzem usytuowanym na południowy zachód od centrum, opodal drogi do Iłży oraz trzema placami.

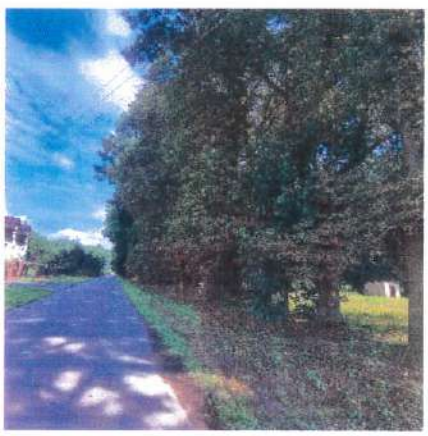
Do pozostałości obecności kultury żydowskiej zaliczyć można cmentarz żydowski oraz dawny dom modlitwy. Stan obiektów ocenić można jako dostateczny.

5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego

Lista zabytków znajdujących się w rejestrze Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, mających jednocześnie najwyższe znaczenie dla gminy pod względem materialnym, duchowym i turystycznym:

- Daniszów, park dworski, XVIII / XIX w., nr rej. 740 z 20.12.1957 r. oraz 354/A/86 z 4.11.1986 r.;

W chwili obecnej zachowały się jedynie fragmenty niegdyś okazałego parku. Znajduje się on w miejscowości Daniszów przy drodze do Kolonii Daniszów na działce ewidencyjnej nr 409/8. Zajmuje powierzchnię ok. 4,5 ha. Na terenie parku znajdują się m.in. pomniki przyrody: wiąz szypułkowy (330 cm w obwodzie), lipa drobnolistna (500 cm w obwodzie), lipa szerokolistna (220 cm w obwodzie), lipa drobnolistna (330 cm w obwodzie).

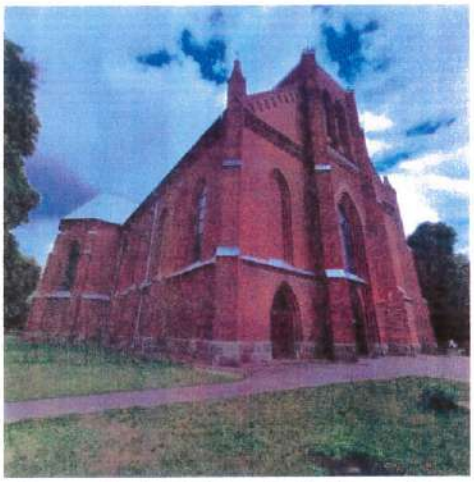
Fotografia 3. Widok na fragment parku w Daniszowie.

- Krępa Kościelna, kościół murowany, 1930-1935 r., nr rej. 337/A/86 z 10.04.1986 r.;

Pierwszy kościół parafialny pod wezwaniem św. Trójcy w Lipsku wybudowali Mikołaj i Zofia z Lubomirskich Oleśniccy w 1614 roku, jego konsekracja odbyła się w roku 1686.

Obecny kościół wybudowany w latach 1911-30 jest w stylu neogotyckim z czerwonej cegły. Bryła kościoła jest zwarta, z małym transeptem, przypory są umieszczone symetrycznie i bocznych częściach występują na przemian z ostrołukowymi oknami.

Kościół jest trzynawowy, środkowa nawa jest wyższa i szersza. Środkowa część jest wyraźnie zaznaczona w fasadzie: wysoka, wysunięta przed lico, zakończona prosto, z portalem ostrołukowym przechodzącym w ostrołukowe okno witrażowe, posiadająca na zwieńczeniu dwa, wąziutkie okna ostrołukowe. Część ta tworzy przedsionek Do części środkowej przylegają, zakończone skośnie, części boczne z portalami i wyżej ostrołukową płyciną, zwieńczone fryzem arkadkowym.

Fotografia 4. Widok na kościół parafialny w Krępie Kościelnej.

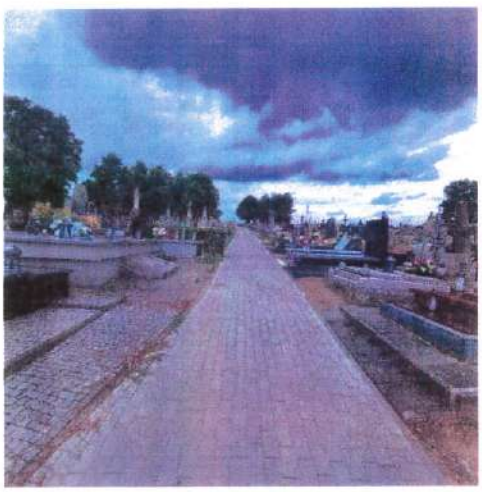
Sklepienie wewnątrz kościoła jest ostrołukowe, krzyżowo-żebrowe, podtrzymywane kolumnami. Okna z witrażami zwieńczone ostrym łukiem.

Obok kościoła znajduje się XIX wieczna dzwonnica drewniana, czworoboczna, z widocznymi w szczycie dzwonami – jeden mniejszy, drugi większy – zwieńczona czworobocznym, strzelistym dachem. Dzwonnica jest odnowiona.

- Krępa Kościelna, cmentarz rzymsko-katolicki, założony na przełomie XVIII i XIX wieku, nr rej. A/1056 z 12.01.2020 r.

W rejestr zabytków wpisany jest układ przestrzenny cmentarza z alejami i murem, najcenniejsze nagrobki i płyty nagrobne.

Cmentarz został założony był na przełomie XVIII i XIX wieku i nadal jest użytkowany. Cmentarz położony jest na wzniesieniu opadającym w kierunku wschodnim, ma kształt nieregularny. Pierwotny układ przestrzenny z ekspozycją wielu zabytkowych nagrobków jest zaakcentowany aleją prowadzącą od bramy w kierunku północnym oraz alejami wzdłuż muru południowego. Cmentarz ogrodzony jest murem kamiennym, wzniesionym w 1 połowie XX wieku oraz częściowo w 1945 roku. Stylistyka XIX-wiecznych nagrobków nawiązuje do form historycznych: najstarsze posiadają formę steli na cokole, są także nagrobki figuralne oraz nagrobki czerpiące ze wzorów neogotyckich. Najliczniejsze są nagrobki w formie krzyża na cokole

Fotografia 5. Widok na fragment cmentarza w Krępie Kościelnej.

wykonane pod koniec XIX w. i na początku XX w.. Nagrobki z lat 1925-1960 są jednorodne w stylistyce, zostały wykonane w lokalnym warsztacie i powielają wzorzec: forma kapliczki na cokole, z dekoracyjną wnęką na figurę Matki Boskiej u góry, z płaskorzeźbioną dekoracją w kształcie wieńca laurowego, Gorejącego Serca Jezusa oraz żłobień tworzących wzory liniowe i geometryczne.

Na terenie cmentarza zachowało się 50 cennych nagrobków i płyt nagrobnych, wykonanych z piaskowca. Najstarszym obiektem jest płyta nagrobna Konstantego i Michała Krępowskich z 1 połowy XIX wieku. Zachowały się także nagrobki upamiętniające rody szlacheckie: Wandy Rudzkiej – właścicielki Krępy, Włodzimierza Niemirycza – dzierżawcy Jawora, Jana Gruszczyńskiego – właściciela Lipy, Jadwigi Leszczyńskiej. W nagrobku Michaliny Wiśniewskiej znajdują się prochy rodziny regionalisty ks. Jana Wiśniewskiego.

- Lipsko - kościół parafialny p.w. św. Trójcy, nr rej. 325/A/67 z 15.06.1976 r. oraz 81/A/81 z 12.03.1981 r.

Fotografia 6. Widok na kościół w Lipsku.

Kościół wybudowany w stylu neogotyckim według projektu architekta Megera w latach 1911-1930. Kościół jest orientowany, wykonany z kamienia wapiennego, wzmocniony skarpami. Jest to budowla kamienna, jednonawowa z węższym prezbiterium, prostokątną zakrystią i czworoboczną wieżą z dzwonami. Nad odrzwiami i na skarpach znajdują się herby i napisy fundacyjne. Kościół jest trzynawowy, rozczłonkowany na zewnątrz. Wewnątrz wystrój barokowy, prezbiterium ma sklepienie i posadzkę marmurową.

W kościele znajdowały się trzy dzwony: największy z 1712 roku, średni z 1788 roku i mały z 1707 roku. Z zabytkowych dzwonów pozostał największy. Dwa dzwony zostały ufundowane przez parafian w 1998 roku:

- średni - Jan Paweł II – Papież Polak. „Czy przyjmujesz w posłuszeństwie wiary wobec Chrystusa mojego Pana zawierzając Matce Chrystusa i Kościoła – świadom wielkich trudności – przyjmuję." 10.X.1978,

- mały – „Niech pokorna dziewica z Nazaretu prowadzi ludzkość Nowego Milenium ku

Temu, który jest światłością prawdziwą oświecającą każdego człowieka." (List Apostolski – Zbliżające się trzecie tysiąclecie).

W ołtarzu (który został ufundowany w 1880 roku przez parafian) znajduje się obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, zasuwany obrazem Świętej Trójcy.

- Lipsko – żydowski dom modlitwy i szkoła, 1924 r., nr rej. A/1676 z 24.11.2021, 16.02.2022 r.

Budowa domu modlitwy, nastąpiła z inicjatywy miejscowej gminy żydowskiej. 30 kwietnia 1924 r. o wydanie pozwolenia na budowę wystąpił przewodniczący gminy Lejbuś Rozental. Zatwierdzenie przez wojewodę kieleckiego nastąpiło 17 czerwca 1924 roku.

Fotografia 7. Widok na dawny dom modlitwy w Lipsku.

Podczas prac badawczych, 10 maja 2021 r., odkryto ślady polichromii w napisami w alfabecie hebrajskim, zachowane na ścianie wschodniej traktu środkowego budynku. Inskrypcja w języku aramejskim, zawiera fragment z księgi Zohar (2,135a, 8); jest to tekst zwany Kegawna, recytowany przez chasydów na powitanie szabatu przed modlitwą Bar(e)chu.

Budynek na planie prostokąta, murowany, jednokondygnacyjny z poddaszem, kryty dachem dwuspadowym. Pokrycie dachowe z blachy. Budynek tynkowany. Stolarka okienna wtórna PCV. W fasadzie płytki ryzalit. W połaci dachu cztery lukarny. Od strony wschodniej i zachodniej facjaty.

- Zofiówka – dom drewniany, koniec XIX w, nr rej. 126/A/81 z 04.11.1981 r.

Fotografia 8. Widok na dom mieszalny w Zofiówce.

Budownictwo mieszkalne wchodzące w skład zabudowy młynarskiej ze schyłku XIX wieku.

Fundamenty budynku tworzy mur kamienny spojony gliną, ocementowany. Podwalina z drewna dębowego z bali ciosanych, węgły łączone na obłap, ściany z sosnowego drewna, bale rżnięte, konstrukcja zrębowa wzmacniana lisicami, szalowana deskami, węgieł na obłap. Ściany uszczelniane mchem. Więźba dachowa z drewna sosnowego konstrukcji krokwiowej ze stolcem stojącym, krokwie osadzone na belkach stropowych, połączone na gniazda i czopy, stolec wzmacnia krokwie. Dach kryty pierwotnie dachówka obecnie eternitem.

Budynek powstał na planie wydłużonego prostokąta, jako budynek wąskotorowy. Na planie asymetrycznym z nieprzechodnia sienią, i układem dośrodkowym. Z sieni schody prowadzące na poddasze. Dach dwuspadowy, średni, ściany niskie.

W szczycie ścian bocznych deski przybite pionowo, drzwi i okno w ścianie szczytowej, zwróconej na południe, zabite deskami. Drzwi drewniane, czworo zewnętrznych w tym troje jednoskrzydłowych i jedne dwuskrzydłowe. Pojedyncze, szalowane, w szerszej ścianie filongowe. Futryny zamocowane w balach ściennych, skrzynkowe. Drzwi filongowe malowane. Drzwi wewnętrzne jednoskrzydłowe trzy sztuki, dwuskrzydłowe cztery sztuki, pojedyncze zawiasy metalowe, kowalskie.

Dwa obiekty znajdujące się w Rejestrze Zabytków województwa mazowieckiego z terenu gminy Lipsko zostały przeniesione do Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu (Radom, ul. Szydłowiecka 30):

- budynek dawnej szkoły w Krępie Kościelnej – drewniany z lat 1914-1915, nr rej. 319/A/85 z dnia 22.08.1985 roku

- młyn wodny z Zofiówki – drewniany z 1914 roku, nr rej. 121/A/81 z dnia 17.07.1981 roku.

Stan obiektów ujętych w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego znajdujących się na terenie gminy Lipsko w przewadze określić można jako stan dobry.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

5.2.4. Zestawienie obiektów z terenu gminy Lipsko wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków, w brzmieniu w/w Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 ze zm.), art. 21, jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Ewidencja zabytków jest uporządkowanym zbiorem opracowań, wykonywanym wg jednorodnych wzorców, stanowiącym podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków prowadzi Generalny Konserwator Zabytków. Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Za kryteria decydujące o wpisie obiektu do ewidencji przyjęto:

- stopień zachowania walorów zabytkowych;
- funkcję obiektu i wpływ jego formy na ogólny charakter zabudowy miejscowości;
- wartość historyczną, artystyczną i naukową.

Gminna ewidencja zabytków została przyjęte zarządzeniem nr 671/2023 Burmistrza Miasta i Gminy Lipsko z dnia 29.08.2023 r. w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków Miasta i Gminy Lipsko.

Gminna ewidencja zabytków gminy Lipsko obejmuje 57 obiektów, zgodnie z poniższą tabelą.

Tabela 1. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków dla gminy Lipsko.

Lp.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Ochrona konserwatorska
1.	Daniszów	młyn murowany, Lata 30-te XX w.	
2.	Daniszów	park podworski, XVIII/XIX w.	740 z 20.12.1957 r. oraz 354/A/86 z 4.11.1986 r.

Lp.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Ochrona konserwatorska
			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
3.	Dąbrówka 6	dom drew., Lata 30-te XX w.	
4.	Długowola II	kapliczka murowana, k. XIX w.	
5.	Długowola II	Krzyż przydrożny, 1905 r.	
6.	Długowola I	kapliczka kubaturowa z rzeźbami, XIX/XX w.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
7.	Huta 17	dom drewniany, XIX/XX w.	
8.	Huta	kapliczka, pocz. XX w.	
9.	Józefów	krzyż przydrożny, k. XIX w.	
10.	Krępa Górna 13	dom drewniany, ok. 1935 r.	
11.	Krępa Górna 22	dom drewniany, Lata 50-te XX w.	
12.	Krępa Górna 42	dom drewniany, XIX/XX w.	
13.	Krępa Górna	kapliczka kubaturowa, 1931 r.	
14.	Krępa Górna	krzyż przydrożny, pocz. XX w.	
15.	Krępa Kościelna	kościół parafialny pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła, 1911-1930 r.	337/A/86 z 10.04.1986 r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków
16.	Krępa Kościelna	cmentarz rzymskokatolicki, k. XVIII w.	A/1056 z 12.01.2020 r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków
17.	Kostusin	kapliczka przydrożna, pocz. XX w.	
18.	Lipa Miklas 29	Krzyż przydrożny, 1951 r.	
19.	Lipa Miklas 43	Krzyż przydrożny, pocz. XX w.	
20.	Lipsko	kościół parafialny p.w. św. Trójcy, 1614,1686 r.	325/A/67 z 15.06.1976 r. 81/A/81 z 12.03.1981 r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków
21.	Lipsko – skrzyżowanie ul. Zwoleńskej i Obrońców Chotczy	Kapliczka przydrożna, 1886 r.	
22.	Lipsko ul. Iłżecka 45	Krzyż przydrożny, pocz. XX w.	
23.	Lipsko ul. Pileckiego 3	dom murowany, ok. 1916 r.	
24.	Lipsko ul. Iłżecka 6	Żydowski dom modlitwy i szkoła, 1924 r.	A/1676 z 24.11.2021, 16.02.2022 r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków
25.	Lipsko ul. Iłżecka 7	dom murowany, pocz. XX w.	

Lp.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Ochrona konserwatorska
26.	Lipsko ul. Iłżecka 9	dom murowany, Lata 50-te XX w.	
27.	Lipsko ul. Iłżecka 8	dom murowany, pocz. XX w.	
28.	Lipsko ul. Iłżecka 12	dom murowany, pocz. XX w.	
29.	Lipsko ul. Iłżecka 14	dom drewniany, pocz. XX w.	
30.	Lipsko ul. Iłżecka 18	dom murowany, pocz. XX w.	
31.	Lipsko ul. Iłżecka 19	dom murowany, pocz. XX w.	
32.	Lipsko ul. Iłżecka 20	dom murowany, pocz. XX w.	
33.	Lipsko ul. Iłżecka 23	dom murowany, pocz. XX w.	
34.	Lipsko ul. Iłżecka 24 i 26	dom murowany, pocz. XX w.	
35.	Lipsko ul. Iłżecka 27	dom drewniany, pocz. XX w.	
36.	Lipsko ul. Iłżecka 28	dom drewniany,. pocz. XX w.	
37.	Lipsko ul. Kościuszki 16	dom murowany, 1931 r.	
38.	Lipsko ul. Solecka 14	dom drewniany, I. 20-te XX w.	
39.	Lipsko ul. Solecka 17	dom murowany, I. 20-te XX w.	
40.	Lipsko ul. Solecka 18	dom murowany, I. 20-te XX w.	
41.	Lipsko ul. Solecka 28	dom murowany, 1926 r.	
42.	Lipsko ul. Solecka 2 i 3	dom murowany, pocz. XX w.	
43.	Lipsko	cmentarz rzymskokatolicki, I poł. XIX w.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
44.	Lipsko	cmentarz polsko - katolicki, I. 30-te XX w.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
45.	Lipsko	cmentarz żydowski (kirkut), I poł. XVII w.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
46.	Nowa Wieś 39	dom drewniany, 1921 r.	
47.	Śląsko	figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, Pocz. XX w.	
48.	Śląsko (przysiółek Krzywda)	kapliczka filarowa z latarnią, Pocz. XX w.	
49.	Wiśniówek	krzyż przydrożny, 1908 r.	
50.	Wola Solecka I 88	dom drewniany, 1929 r.	
51.	Wola Solecka II 120	dom drewniany, 1935 r.	

Lp.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Ochrona konserwatorska
52.	Zofiówka 106	dom drewniany, 1946 r.	
53.	Zofiówka 70	dom drewniany, 1946 r.	
54.	Zofiówka	Krzyż przydrożny, k. XIX w.	
55.	Zofiówka	Krzyż przydrożny, 1901 r.	
56.	Zofiówka	Krzyż przydrożny, 1906 r.	
57.	Zofiówka 116	dom drewniany, k. XIX w.	126/A/81 z 04.11.1981 r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków

W gminnej ewidencji zabytków miasta i gminy Lipsko przeważają budynki mieszkalne.

Wykres 1. Rodzaje obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta i gminy Lipsko.

Stan obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest zróżnicowany. Część obiektów drewnianych znajduje się w dostatecznym stanie technicznym. Kilka obiektów mieszkalnych zostało poddanych pracom remontowym, które wpłynęły na zatracenie wartości artystycznych obiektu (m.in. nowe elewacje, przebudowy).

Miasto i Gmina Lipsko posiada prawa własności do dwóch obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków:

- Daniszów - park podworski, XVIII/XIX w.,
- Śląsko (przysiółek Krzywda) - kapliczka filarowa z latarnią.

5.2.5. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową".
Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).
Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z Art. 10. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.):

1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zgodnie z Art. 11. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.) do rejestru nie wpisuje się zabytku:

1. Wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa.
2. Wpisanego do inwentarza muzeum.
3. Wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zabytki ruchome na terenie miasta i gminy Lipsko, to wyposażenie kościołów znajdują się w kościołach w Lipsku i Krępie Kościelnej.

Wyposażenie kościoła w Lipsku to m.in.:

- obraz Matka Boska z Dzieciątkiem, czczony wśród parafian jako obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy – powstał na początku XVIII wieku, rozmiary 128x91 cm, namalowany techniką olejną,
- obraz Przemienienie Pańskie,
- obraz świętego Walentego – dwustronny, na odwrocie nieczytelny, z XIX w., wymiary94x58, technika olejna.

Wyposażenie kościoła w Krępie Kościelnej:

- chrzcielnica kamienna barokowa z VII wieku (dec. Nr 18/B/3 z dnia 20.08.1982 r.),
- figura św. Piotra i Pawła z ołtarza głównego (dec. Nr 18/B/1, 18/B/2 z dnia20.08.1982 r.),
- ołtarz główny i ołtarze boczne z figurami.

Dwa obiekty z terenu gminy Lipsko - młyn z Zofiówki oraz budynek dawnej szkoły z Krępie Kościelnej - znajdują się w Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu (ul. Szydłowiecka 30). Są to zabytki znajdujące się w Rejestrze Zabytków Województwa Mazowieckiego.

5.2.6. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań

archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne z terenu Gminy Lipsko zostały odkryte na podstawie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski, które były realizowane w latach 70-tych i 80-tych XX wieku, a także badań wyprzedzających inwestycje szerookopłaszczyznowe (np. budowa drogi).

Karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych znajdują się w archiwum dokumentacji Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie i Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Radomiu.

Teren gminy Lipsko rozkłada się na powierzchni 10 obszarów AZP. Są to obszary oznaczone numerami: 78-71, 78-72 78-73, 79-71, 79-72, 79-73, 80-71 80-72,81-72, 81-73. Ogółem na terenie gminy znajduje się 21 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Dodatkowo zlokalizowanych jest 20 stanowisk archeologicznych archiwalnych).

Większość stanowisk są to ślady osadnictwa i obozowiska pochodzące z okresów neolitu oraz starożytności.

Materiał zabytkowy pochodzący z badań przechowywany jest głównie magazynach Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

Zaewidencjonowane stanowiska w gminie Lipsko nie są zagrożone. Znajdują się na terenach łąkowo-polnych, przyrzecznych w oddaleniu od linii zabudowy poszczególnych miejscowości.

Największe skupisko zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w gminie rozciąga się w dolinie. Rzeki Krępianki w rejonie wsi: Nowa Wieś, Lipa Miklas, Babilon aż po zachodnie krańce miasta Lipsko.

Wykaz stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych na terenie gminy Lipsko według dokumentacji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Radomiu oraz badań terenowych przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 2. Wykaz stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych na terenie gminy Lipsko według dokumentacji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Radomiu oraz badań terenowych.

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Numer na obszarze	Numer stano. w miejsc.	Funkcja	Kultura	Chronologia
1.	Babilon	79-72	8	1	Obozowisko		Neolit
2.	Gruszczyn Doły	80-72	2	1	Ślad osadnictwa		Nowożytność
3.	Jakubówka	79-72	13	1	Ślad osadnictwa		Starożytność
4.	Lipa – Krępa	79-72	3	1	Ślad osadnictwa	-	Neolit - wczesna epoka brązu
5.	Lipa - Krępa	79-72	4	2	Obozowisko		Mezolit - wczesna epoka brązu

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Numer na obszarze	Numer stano. w miejsc.	Funkcja	Kultura	Chronologia
6.	Lipa – Miklas	79-72	11	1	Ślad osadnictwa		Starożytność
7.	Leopoldów	80-72	1	1	Nieokreślona		Epoka kamienia
8.	Lipsko ul. Papiernia	79-72	1	1	Obozowisko		Neolit - wczesna epoka brązu
9.	Lipsko ul. Papiernia	79-72	2	2	Obozowisko		Neolit - wczesna epoka brązu
10.	Lipsko	79-72	5	3	Obozowisko		Neolit
					Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze – okres nowożytny	XV-XVIII wiek
11.	Lipsko	79-72	6	4	Obozowisko		Neolit
12.	Lipsko	79-72	7	5	Obozowisko		Neolit
13.	Lipsko	79-72	12	6	Ślad osadnictwa		Starożytność
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	
14.	Maruszów	81-72	3	1	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia – wczesna epoka brązu
15.	Maruszów	81-72	6	2	Cmentarzysko	Grobów kloszowych	Okres lateński
16.	Maruszów	81-72	7	3	Ślad osadnictwa	Przeworska	Okres rzymski
					Osada	średniowiecze	
17.	Nowa Wieś	79-72	9	1	Ślad osadnictwa		Okres nowożytny
18.	Nowa Wieś	79-72	10	2	Obozowisko		Neolit – wczesna epoka brązu
					Osada		Starożytność
19.	Nowe Pole	79-73	1	1	Osada Obozowisko ?	Kultura?	Epoka kamienia?
20.	Wola Solecka	79-73	2	1	Stanowisko hutnicze		OWR
21.	Zofiówka	79-71	2	1	Ślad osadnictwa	Mezolit	Wczesna epoka brązu

Tabela 3. Wykaz stanowisk archeologicznych odkrytych w trakcie badań autostradowych i przy przebudowie DK 79.

l.p.	Miejscowość	Obszar AZP	Numer na obszarze	Numer stano. w miejsc.	Funkcja	Kultura	Chronologia
1.	-	79-12	14	-	osada	polska	okres nowożytny
2.	-	79-12	14	-	osada	polska	okres nowożytny
3.	Walentynów	80-72	3	1	ślad osadnictwa		XVIII-XIX w.
4.	Walentynów	80-72	8	2	ślad osadnictwa		XVIII-XIX w.
5.	Marianów	80-72	10	4	wieś historyczna		XVI -XIX w.
6.	Kostusin	81-72	9	1	fortyfikacje polowe		1 poł. XX w.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Bardzo ważną częścią dziedzictwa kulturowego oprócz zabytków, dzieł sztuki i cennych eksponatów jest także tradycja, żywe niematerialne dziedzictwo, jako przejaw kultury odziedziczonej po przodkach i przekazywanej kolejnym pokoleniom. Jest ono niezmiernie ważne w procesie kształtowania tożsamości lokalnej społeczności. Ważnym jego elementem jest ochrona miejsc pamięci, której celem jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość Polski ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych, tak aby służyły popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowiły trwały element tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia.

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, lokalną kuchnią itp., obecne zwłaszcza w miejscowościach wiejskich gminy.

Rejon gminy Lipsko związany jest w rolnictwem, a głównie z sadownictwem. Obecnie region słynie z upraw wiśni. Lipsko jest ośrodkiem obsługi rolnictwa dla całej gminy, gdzie mieszczą się instytucje, podmioty oraz organizacje świadczące usługi na rzecz rolnictwa, mające znaczenie ponadlokalne.

Tradycje kościelne kultywowane są przez kościół parafialny p.w. św. Trójcy w Lipsku (dekanat lipski) oraz są przez kościół parafialny p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Krępie Kościelnej (dekanat sieneński), a także przez koła przy nich utworzone oraz przez mieszkańców gminy. Obrzędowość kościelna to uczestnictwo w świętach roku liturgicznego, dbałość miejsca kultu: kościół, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijną.

Działalność w zakresie kultury realizowana jest za pośrednictwem samorządowej instytucji kultury jaką jest Lipskie Centrum Kultury. Lipskie Centrum Kultury zgodnie z obowiązującym statutem przyjętym Uchwałą NR XXIII/179/2012 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 29 października 2012 r. jest samorządową instytucją kultury wpisaną do Rejestru Instytucji Kultury i posiada osobowość prawną. Instytucja realizuje swoje zadania w różnych obszarach kultury prowadząc wielokierunkową działalność rozwijającą i zaspokajającą potrzeby kulturalne mieszkańców.

Do podstawowych zadań Lipskiego Centrum Kultury należy rozpoznawanie i rozbudzanie zainteresowań oraz potrzeb kulturalnych, przygotowanie do odbioru i tworzenia wartości kulturalnych, kształtowanie wzorów aktywnego uczestnictwa w kulturze, organizowanie przedsięwzięć propagujących i prezentujących dorobek kulturalny lokalnych artystów. Poprzez swoją otwartość na środowisko, działania animacyjne, wielostronną edukację kulturalną Centrum jest miejscem aktywizującym i integrującym mieszkańców, inspirującym i zaspokajającym ich potrzeby kulturalne, rozrywkowe, a także rekreacyjne. Formy działalności są adresowane do uczestników każdej grupy wiekowej.

Podejmowanymi przez LCK różnymi działaniami wypracowano model wiodącego centrum kulturalnego w regionie powiatu lipskiego, działającego na rzecz zachowania, upowszechniania i promocji kultury. Priorytetem Centrum jest troska o animację i rozwój aktywności twórczej, jej upowszechnianie i promocję oraz dbałość o zachowanie tradycji, a także wartości kulturowych liczących się w regionie. W trosce o rozwój artystyczny młodego pokolenia organizowano szereg różnorodnych form edukacji kulturalnej dla dzieci i młodzieży w dziedzinie: teatru, plastyki, muzyki, tańca itp. poprzez stałe zajęcia w tym zakresie oraz szeroką ofertę kulturalną. Głównym celem tych działań było wychodzenie naprzeciw zainteresowaniom, rozwój i doskonalenie umiejętności oraz zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży.

W Lipsku znajduje się również Biblioteka Pedagogiczna – filia radomska. Dla uczniów organizowane są m.in.: konkursy, pogadanki, prelekcje, spotkania z regionalistami, odbywają się wystawy tematyczne, jubileuszowe i okolicznościowe oraz związane z nimi tematycznie prelekcje.

W gminie organizowanych jest wiele imprez cyklicznych oraz inicjatyw turystycznych, sportowych i innych przez rozmaite instytucje i organizacje współpracujące ze sobą (Starostwo Powiatowe, PTTK, ZHP, LGD „Krzemienny Krąg", stowarzyszenia).

Mieszkańcy gminy mają możliwość korzystania z imprez rodzinnych i okolicznościowych o zasięgu lokalnym i ponadregionalnym na terenie gminy jak i w innych gminach powiatu.

Gmina należy do stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg". LGD obejmuje gminy województwa mazowieckiego: Chotcza, Lipsko, Sienno, Solec nad Wisłą i Rzeczniów oraz

województwa świętokrzyskiego: Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Kunów. LGD została utworzona na zasadzie partnerstwa trójsektorowego, w którego skład wchodzą: przedstawiciele gmin, biznesu, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz osoby fizyczne. Gminy należące do LGD „Krzemienny Krąg" realizują wspólnie zadania, m.in.: dotyczących promocji turystycznej, tworzenia „Szlaku żółwia i dinozaura", wspierania małych projektów służących lokalnej społeczności.

Na terenie gminy działają instytucje i stowarzyszenia, zrzeszające mieszkańców o rożnych zainteresowaniach:

- Związek Strzelecki „STRZELEC" - Jednostka Strzelecka 1005 Lipsko im. Dionizego Czachowskiego. Organizacja Społeczno – Wychowawcza – działa w gminie od 1993 r. i skupia głównie młodzież ze szkół ponadgimnazjalnych. Jest to organizacja paramilitarna (z umundurowaniem) o charakterze patriotycznym. Strzelcy działają w oparciu o roczny plan działania, który uwzględnia cykliczne szkolenia oraz zajęcia praktyczne,
- Związek Harcerstwa Polskiego – organizacja pożytku publicznego, skupiająca dzieci i młodzież w celu wszechstronnego, intelektualnego, emocjonalnego i fizycznego rozwoju w duchu patriotyzmu i tolerancji. W gminie działa Hufiec ZHP Lipsko im. Bohaterów Chotczy,
- Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze oddział w Lipsku – organizacja wczasów krajowych i zagranicznych, wycieczek szkolnych na terenie kraju, rajdów, biwaków, kolonii, konkursów o tematyce krajoznawczo-turystycznej oraz działań promocyjnych m.in. szlaku turystycznego „Szlak Żółwia i Dinozaura",
- Zarząd Oddziału Miejsko - Gminnego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP – z terenu gminy skupia 5 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych z: Lipska, Długowoli, Krępy Kościelnej, Maruszowa, Woli Soleckiej. Straże Pożarne uczestniczą w jubileuszach i imprezach ogólno gminnych czy sołeckich, biorą udział w uroczystościach patriotycznych i związanych z kalendarzem liturgicznym w kościele rzymsko-katolickim, organizują konkursy dla dzieci i młodzieży, uczestniczą w pracach społecznych, itp.
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Lipskiej „POWIŚLE" – stowarzyszenie społeczno-kulturalne, zajmuje się promocją kultury i historii regionu lipskiego, obejmuje swoim zasięgiem gminy powiatu lipskiego oraz 2 gminy z woj. świętokrzyskiego (gm. Bałtów i gm. Tarłów), wydaje kwartalnik regionalny „Życie Powiśla",
- Stowarzyszenie „Pomocna Dłoń" im. św. Brata Alberta – prowadzi działalność w celu pomocy dla osób ubogich i niepełnosprawnych, dożywiania dzieci, prowadzeniu warsztatów terapii zajęciowej i świetlic środowiskowych, dystrybuuje moc rzeczową, organizuje imprezy integracyjne,
- Stowarzyszenie Wspierania Aktywności Społecznej „WINDA" - podejmuje działania na rzecz rozwoju miasta i gminy Lipsko oraz jej mieszkańców głownie w dziedzinach związanych z pomocą społeczną, kulturą, edukacją, sportem i turystyką,
- Amatorskie Ludowe Towarzystwo Sportowe OLD-BOYS – głównym celem działalności jest popularyzowanie kultury fizycznej wśród mieszkańców miasta i gminy Lipsko m.in. poprzez organizowanie i uczestniczenie w różnego rodzaju zawodach i imprezach sportowych,

- Stowarzyszenie „Dobro Dziecka" powstało z inicjatywy nauczycieli i rodziców uczniów PSP w Lipsku. Głównymi celami działalności stowarzyszenia jest pomoc dzieciom i młodzieży o specjalnych potrzebach edukacyjnych, wyrównywanie szans edukacyjnych i rozwoju niezależnie od różnic wynikających z niepełnosprawności, trudności w uczeniu się, miejsca zamieszkania, popieranie inicjatyw w zakresie kultury, sportu, turystyki, ochrony środowiska,
- Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Lipsko – podejmuje działania polegające na wspieraniu zrównoważonego rozwoju Miasta i Gminy Lipsko, polegającego na integracji ładu środowiskowego (ekologicznego), gospodarczego, społecznego i przestrzennego, wspieraniu demokracji i budowanie społeczeństwa obywatelskiego w lokalnej społeczności, ochronie interesów społeczności lokalnej oraz swoich członków w ramach obowiązującego porządku prawnego.

Region lipski ma swoje media, tj. działa „Twoje Radio Lipsko" oraz pismo społecznokulturalne regionu – „Życie Powiśla". Rozgłośnia rozpoczęła nadawanie programu na falach średnich AM 963 kHz 7 lutego 2001 r. Twoje Radio Lipsko nadaje codziennie w dwóch blokach programowych od godziny 7.00 do 9.00 i od godziny 17.00 do 19.00 i mogą je odbierać również mieszkańcy sąsiednich gmin.

Pismo „Życie Powiśla" jest kwartalnikiem, ukazuje się od stycznia 2001 r. Celem pisma jest przybliżenie czytelnikom historii i informowanie o najważniejszych wydarzeniach kulturalnych, społecznych i gospodarczych regionu. Pismo prezentuje gminy powiatu lipskiego w formie monograficznych opracowań.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Lipsko została wykonana na podstawie:

- przeprowadzenia dokumentacji fotograficznej całego obszaru, sprawdzenie danych meldunkowych oraz działek w Urzędzie Miasta i Gminy Lipsko mającej na celu uaktualnienia Gminnej Ewidencji Zabytków,
- przeprowadzenie weryfikacji stanowisk archeologicznych w kartach adresowych będących w posiadaniu Konserwatora Zabytków w Radomiu,
- analizy dokumentów strategicznych miasta i gminy,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących gminy i regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie gminy oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji terenowej wysunięto następujące wnioski:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków znajdują się w dobrym stanie technicznym,
- zdecydowana większość kapliczek i krzyży przydrożnych jest w dobrym stanie technicznym,

- cześć obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Lipsko wymaga zabiegów renowacyjnych – np. zabudowa wzdłuż ulicy Iłżeckiej na terenie miasta Lipsko,
- zabudowa drewniana na terenie gminy w ostatnich latach ulega znacznym przeobrażeniom i zatraceniu.

Mocne strony:

1) rozpoznana historia gminy;
2) lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców gminy;
3) zasób zabytków na terenie gminy, w tym wpisanych do rejestru zabytków;
4) dobry stan zachowania kościołów;
5) opracowana gminna ewidencja zabytków;
6) rozpoznany i udokumentowany zasób cmentarzy gminnych;
7) pozytywna rola kościołów i związków wyznaniowych w dziedzinie ochrony zabytków;
8) zachowane obiekty architektury drewnianej (głównie budynki mieszkalne);
9) przynależność do Lokalnej Grupy Działania;
10) prężnie funkcjonowanie Lipskiego Centrum Kultury;
11) liczne organizacje i stowarzyszenia funkcjonujące na terenie gminy;
12) występowanie stanowisk archeologicznych;
13) obszary chronione oraz walory przyrodnicze na terenie gminy;
14) czystość środowiska przyrodniczego;
15) wydarzenia kulturalne organizowane na terenie gminy;
16) podejmowane Uchwały związane ze wsparciem środków gminnych dla obiektów z gminnej ewidencji zabytków oraz rejestru zabytków;
17) opracowany przez gminę Plan ochrony zabytków Miasta i Gminy Lipsko na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych z 2013 r.;
18) obecność szlaków turystycznych.

Słabe strony:

1) zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
2) ubożenie stanowisk archeologicznych na terenie gminy;
3) problem w dostosowaniu zabudowy tradycyjnej do współczesnych standardów;
4) reklamy na budynkach w mieście, które wpływają negatywnie na odbiór wizualny zabytków (na terenie miasta Lipska);
5) niedostatecznie wykorzystany potencjał gminy jako ośrodka turystycznego;
6) niedostatecznie rozwinięty system promocji gminy i jej zasobów;
7) brak odpowiedniego wyeksponowania obiektów zabytkowych;
8) niskie środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;
9) niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;
10) brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych;

11) samowole budowalne oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych;
12) niski procent objęcia terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Szanse:

1) wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego;
2) zwiększenie środków budżetowych Miasta i Gminy na działania związane z ochroną zabytków;
3) pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków;
4) udział środków osób prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków;
5) inicjatywy edukacyjne dla mieszkańców miasta i gminy na temat wartości kulturowej zabytków, których są właścicielami oraz propagowanie pozytywnych rozwiązań zgodnych z zasadami sztuki konserwatorskiej;
6) wykorzystanie walorów przyrodniczych, kulturowych i dziedzictwa w zakresie budowy oferty turystyczno-rekreacyjnej;
7) rosnące zapotrzebowanie na turystykę, zwłaszcza rowerową;
8) zwiększenie ilości plenerowych imprez lokalnych, o charakterze historycznym, jako element promocji i budowanie więzi lokalnych;
9) wykorzystanie Internetu do popularyzacji historii i tradycji regionalnych oraz ochrony zabytków;
10) dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych,
11) komplementarność z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Mazowieckiego.

Zagrożenia

1) postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego na terenie miasta i gminy;
2) traktowanie przez niektórych właścicieli konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego, jako problemu ograniczającego dysponowanie własnością prywatną;
3) niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowalnych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych;
4) brak przepisów stymulujących (zachęt, wsparcia) dla prywatnych właścicieli obiektów;
5) podatność zabytków na zniszczenie (brak zabezpieczeń);
6) brak uregulowań prawnych dotyczących własności niektórych zabytków, wstrzymujących ich konserwację;
7) częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
8) brak funduszy i koncepcji wykorzystania obiektów zabytkowych, powodujący ich degradację;
9) zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększającą się liczbą pojazdów;
10) występowanie zagrożeń zewnętrznych: powodzie, pożary.

7. Założenia programowe

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027 będzie realizowany dla poniższych priorytetów (stanowiących kontynuacje założeń z 2019 roku):

1) **rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta i gminy;**
2) **zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego;**
3) **badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej;**
4) **określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków.**

7.1. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki Nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów zostały określone cele szczegółowe wraz z proponowanymi działaniami.

Dla priorytetu pierwszego (rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta i gminy):

1) zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania:
   a) prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy,
   b) opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych,
   c) podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy,
   d) rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (parków, cmentarzy),
      - odsłanianie zarośniętych nagrobków,
      - usunięcie drzew zagrażających mauzoleum, ogrodzeniu, bezpieczeństwu ludzi oraz niekomponujących z historycznymi nasadzeniami alejowymi,
   e) rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji;
2) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:
   a) określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych,
   b) wyeksponowanie zabytków dla celów turystycznych,
   c) ustalenie liczby obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków i nieposiadających, tzw. „błękitnej tarczy" czyli specjalnego oznaczenia informującego, że dany obiekt jest zabytkiem,
   d) prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni:
      - działania związane z pracami porządkowych na terenie parku w Daniszowie,
      - działania związane z pracami porządkowymi na wszystkich cmentarzach w granicach miasta i gminy Lipsko;

3) podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
   a) współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną;

Dla priorytetu drugiego (zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego):

1) zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni:
   a) opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów z dużą ilością zabytków,
   b) konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną,
2) podejmowanie działań na rzecz ochrony środowiska:
   a) Przestrzeganie zasad ochrony przyrody oraz zasad zagospodarowania przestrzennego wyznaczonych w odpowiednich dokumentach;

Dla priorytetu trzeciego (badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej):

1) szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy:
   a) udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy poprzez, np. utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego,
   b) opracowanie aktualnej mapy zabytków gminy jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego,
   c) organizacja cyklicznych imprez plenerowych;
2) współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami:
   a) współpraca z rządowymi służbami ochrony zabytków oraz instytucjami pomocowymi,
   b) określanie warunków współpracy gminy z właścicielami obiektów oraz informowanie właścicieli budynków będących obiektami zabytkowymi o przysługujących im prawach i konieczności wypełniani obowiązków oraz o formach dofinansowania remontów itp.,
   c) umieszczanie bieżących informacji na stronie internetowej Urzędu Miasta i Gminy Lipsko,
   d) aktywna działalność stowarzyszeń, LGD, klubów, kół, związków oraz entuzjastów na rzecz rozwoju gminy:
   - kontynuacja działalności LGD „Krzemienny Krąg",
   e) podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością różnych podmiotów;
3) edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym:
   a) organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
   b) wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;

4) specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym:
   a) prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków,
   b) finansowanie wykonania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych,
   c) wyłączanie z GEZ w przypadku np. zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał w tych sprawach,
   d) włączanie do GEZ nowych obiektów zabytkowych, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, figury, krzyże przydrożne, obiekty architektury itp.,
   e) dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków z udziałem pracowników urzędu konserwatorskiego;

Dla priorytetu czwartego (określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków):

1) uzgodnienie wspólnych działań związanych z uświadamianiem prawnym właścicieli obiektów zabytkowych:
   a) wyjaśnienie uregulowań prawnych dotyczących własności niektórych zabytków,
   b) współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami;
2) opracowanie planu systematycznych kontroli, stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych:
   a) dofinansowanie na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach nieruchomych niebędących własnością gminy,
   b) podejmowanie interwencji wobec niszczonych (i degradowanych niewłaściwym użytkowaniem) obiektów zabytkowych,
   c) walka z samowolami budowlanymi, poprzez np. popularyzację dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach;

8.Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
2) finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy lub znajdujących

się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych gminy;

3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
5) kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9.Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
2) efektywność wykonania zadań;
3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiadającymi za zabytki.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Dotacje udzielane przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą być przeznaczane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do katalogu prac i działań należą: techniczne i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania

i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej, zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dodatkowo dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków mogą być udzielane przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty województwa) na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale.

Zgodnie z nowelizacją ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków – państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Są to środki z administracyjnych kar, które nakładane mogą być w ściśle określonych przypadkach:

Art. 107a. 1. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, który nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,

2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,

3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości

– podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

Art. 107b. 1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która otrzymała pozwolenie na czasowy wywóz zabytku za granicę, a która w terminie 14 dni od dnia upływu ważności tego pozwolenia nie powiadomiła właściwego organu o przywiezieniu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

Art. 107c. 1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która uniemożliwia lub utrudnia dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

Art. 107d. 1. Kto bez pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków podejmuje działania, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 1–5[1], podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 500 000 zł.

2. Kto podejmuje działania, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 1–5, niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 500 000 zł.

3. Kto bez pozwolenia ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego podejmuje działania, o których mowa w art. 36 ust. 1a, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 500 000 zł.

4. Kto podejmuje działania, o których mowa w art. 36 ust. 1a, niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 500 000 zł.

Art. 107e. 1. Kto wbrew obowiązkowi nie wykonuje zaleceń pokontrolnych, o których mowa w art. 40 ust. 1, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 50 000 zł.

Środki, zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w pierwszej kolejności przeznaczane są na ratowanie zabytków zagrożonych lub zniszczonych.

Najważniejsze potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027 przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 4. Możliwości pozyskania źródła dofinansowania działań ujętych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027.

Źródło dofinansowania	Cele i przedmiot dofinansowania
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	– Ochrona zabytków Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO,

[1] Obejmuje prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, roboty budowlane w otoczeniu zabytku; prowadzą badania konserwatorskie archeologiczne lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

	uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoświatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. – Ochrona zabytków archeologicznych Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. – Kultura Ludowa i tradycyjna Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują

	zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury (z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego); organizacje pozarządowe; podmioty prowadzące działalność gospodarczą: kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. – Wspieranie działań muzealnych Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. – Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi

	materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Program ma za zadanie stworzenie możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającej w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. – Kultura dostępna Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. Działania te powinny służyć osiągnięciu realnych, systemowych i długofalowych efektów w niwelowaniu barier w dostępie do kultury w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społeczno -mentalnym i kompetencyjnym ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury, instytucji kultury oraz instytucji artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać się mogą m.in. następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury; samorządowe instytucje kultury; jednostki samorządu terytorialnego wyłącznie jako organy prowadzące publiczne szkoły artystyczne, w przypadku szkół nieprowadzących samodzielnej księgowości; organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą [21].
Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków	Środki Mazowieckiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa mazowieckiego. Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem

	zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Szczegółowe informacje dotyczące terminów składania wniosków; wyszczególnienie rodzaju dokumentacji, prac oraz materiałów, na które może zostać udzielona dotacja; wnioski oraz niezbędne dokumenty, które należy złożyć w celu ubiegania się o dotację dostępne są na stronie internetowej: https://bip.mwkz.pl/dokument/43
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny	Powołany Fundusz Kościelny udziela dotacji na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w szczególności dotyczących: remontów dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszania i odgrzybiania, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych	Dotacje w ramach działalności funduszu udzielane są na m.in. likwidację barier architektonicznych (w tym, także w obiektach zabytkowych) w myśl projektu Dostępna przestrzeń. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% wartości dla podmiotu, który nie jest przedsiębiorcą oraz do 30% wartości dla przedsiębiorcy.

Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027	Projekt programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 został przekazany do Komisji Europejskiej i jest na etapie weryfikacji. Można wskazać dwa główne cele projektu Programu, które są związane z obszarem ochrony zabytków: Priorytet V - Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu - Cel szczegółowy 4(vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych -alokacja dla RWS – 11 000 000 EUR: • rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej, • rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury i kreatywnych • turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych). Główne grupy docelowe: • mieszkańcy województwa mazowieckiego, • JST, ich związki i stowarzyszenia (np. LGD), • jednostki organizacyjne JST, posiadające osobowość prawną, • organizacje pozarządowe, • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, • przedsiębiorstwa, • instytucje kultury (szkoły artystyczne, uczelnie artystyczne, teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury), • instytucje edukacyjne, uczelnie. Priorytet IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim. Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich CS 5 (i) będzie osiągnięty poprzez realizację na terenach miast i ich obszarów funkcjonalnych typów projektów:

	• Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego; • Rewitalizacja obszarów zdegradowanych. Główne grupy docelowe: • mieszkańcy WM, w tym głównie z obszarów wskazanych do rewitalizacji, • JST, ich związki i stowarzyszenia (np. LGD), • jednostki organizacyjne JST, posiadające osobowość prawną, • organizacje pozarządowe, • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, • przedsiębiorstwa, • instytucje kultury, • spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, • instytucje edukacyjne, uczelnie. Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie CS 5(ii) będzie osiągnięty poprzez realizację typów projektów: • Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego; • Rewitalizacja obszarów zdegradowanych. Główne grupy docelowe: • mieszkańcy WM, w tym głównie z obszarów wskazanych do rewitalizacji, • JST, ich związki i stowarzyszenia (np. LGD), • jednostki organizacyjne JST, posiadające osobowość prawną, • organizacje pozarządowe, • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, • przedsiębiorstwa, • instytucje kultury, • spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, • instytucje edukacyjne, uczelnie. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.funduszedlamazowsza.eu/fundusze-europejskie-na-lata-2021_2027/

Fundusz Termomodernizacji i Remontów (BGK)	Podstawowym celem Funduszu Termomodernizacji i Remontów jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termomodernizacyjne i remontowe oraz wypłata rekompensat dla właścicieli budynków mieszkalnych, w których były lokale kwaterunkowe. W przypadku obiektów zabytkowych możliwe jest uzyskanie premii remontowej stanowiącej 60% kosztów przedsięwzięcia remontowego. Beneficjentem premii remontowej są właściciele lub zarządcy budynków wielorodzinnych, których użytkowanie rozpoczęto: • przed dniem 14 sierpnia 1961 r. lub co najmniej 20 lat przed dniem złożenia wniosku o premię remontową do banku kredytującego oraz • budynek ten należy do społecznej inicjatywy mieszkaniowej lub towarzystwa budownictwa społecznego; • budynek ten został wybudowany przy wykorzystaniu kredytu udzielonego przez BGK na podstawie wniosków o kredyt złożonych do dnia 30 września 2009 r. lub przy wykorzystaniu finansowania zwrotnego w rozumieniu ustawy z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego bez względu na status prawny, z wyłączeniem jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze strony: https://www.bgk.pl/podmioty-rynku-mieszkaniowego/modernizacja-i-rewitalizacja/premia-remontowa-z-funduszu-termomodernizacji-i-remontow/?gclid=Cj0KCQjwjvaYBhDIARIsAO8PkE0Bc9zj_SXOzpDG7-pyqSOtQjEU2wf4z-NAibrbbOxX50gy_mYuPM8aAk8uEALw_wcB
Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego	Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego corocznie organizuje konkursy, w ramach których można pozyskać środki na realizację prac konserwatorskich i restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego. Więcej informacji na stronie: https://mazovia.pl/pl/bip/zalatw-sprawe/e-uslugi/karty-uslug/11-turystyka/1107-udzielanie-dotacji-w-zakresie-ochrony-zabytkow-i-opieki-nad-zabytkami.html

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027	W lipcu 2021 roku rozpoczęły się konsultacje społeczne założeń programu na lata 2021-2027. Wyznaczono Priorytet VII: Kultura, w ramach którego określono cel szczegółowy 4.6: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych Wsparciem w ramach określonego priorytetu zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie będą mogły ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.
Finansowanie z fundacji	Możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange. Więcej informacji na temat możliwości dofinansowania można pozyskać ze stron: https://www.fundacjalotto.pl/ http://fundacjakghm.pl/ https://fundacja.pgnig.pl/ https://fundacja.orange.pl/ https://fundacja.santander.pl/ https://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index.htm https://www.fundacjapkobp.pl/ https://www.pekao.com.pl/o-banku/odpowiedzialnosc-spoleczna/fundacja-banku.html#

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W okresie obowiązywania *Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Lipsko na lata 2024-2027*, gmina przeznaczy środki na konserwację zabytków zdobyte ze źródeł publicznych lub prywatnych. Będą one przeznaczane na cele wyznaczone przez administrujących zabytkowymi

obiektami. Na bieżąco wg potrzeb wykonywane będą prace renowacyjne obiektów umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy oraz dużą ilość obiektów posiadających wartości zabytkowe Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy.

Miasto i Gmina Lipsko podjęła uchwałę w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Spis tabel

TABELA 1. WYKAZ OBIEKTÓW UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW DLA GMINY LIPSKO. 31
TABELA 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH ZEWIDENCJONOWANYCH NA TERENIE GMINY LIPSKO WEDŁUG DOKUMENTACJI MAZOWIECKIEGO WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW – DELEGATURA W RADOMIU ORAZ BADAŃ TERENOWYCH. 37
TABELA 3. MOŻLIWOŚCI POZYSKANIA ŹRÓDŁA DOFINANSOWANIA DZIAŁAŃ UJĘTYCH W GMINNYM PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY LIPSKO NA LATA 2024-2027 50

Spis fotografii

FOTOGRAFIA 1. PRZYKŁAD BUDOWNICTWA DREWNIANEGO W GMINIE LIPSKO – SOŁECTWO ZOFIÓWKA. 25
FOTOGRAFIA 2. KAPLICZKA KUBATUROWA W DŁUGOWOLI PIERWSZEJ ORAZ KRZYŻ PRZYDROŻNY W WIŚNIÓWKU. 26
FOTOGRAFIA 3. WIDOK NA FRAGMENT PARKU W DANISZOWIE. 26
FOTOGRAFIA 4. WIDOK NA KOŚCIÓŁ PARAFIALNY W KRĘPIE KOŚCIELNEJ. 27
FOTOGRAFIA 5. WIDOK NA FRAGMENT CMENTARZA W KRĘPIE KOŚCIELNEJ. 27
FOTOGRAFIA 6. WIDOK NA KOŚCIÓŁ W LIPSKU. 28
FOTOGRAFIA 7. WIDOK NA DAWNY DOM MODLITWY W LIPSKU. 29
FOTOGRAFIA 8. WIDOK NA DOM MIESZALNY W ZOFIÓWCE. 29